

Gondolatok a „beszélő állatról”

George Steinernek sok szeretettel

Egy kicsit megtévesztő a cím, mert nem az emberekről akarok írni, hanem George Steiner „A beszélő állat” című esszéjében felvetett „bábeli” problémára szeretnék reagálni. A nyelvek sokféleségének, és így a folyamatos fordítások szükségességének, mint az emberi fejlődés akadályoztatásának kérdését George Steiner a „Bábel után” című könyvében is megfogalmazza. Ezekkel a gondolatokkal szeretnék vitatkozni, pontosabban megnyugtató választ adni arra a problémára, amit az író így fogalmaz meg:

„... egyetlen információelmélet, az emberi tudatra ébredésnek egyetlen modellje sem lesz meggyőző addig, amíg nem számol ezen a zsúfolt bolygón beszélt nyelvek mélyen mehökkentő, «antiökonómikus» sokféleségével.”

Steiner fenti gondolatmenetében –, amely egy általános szemléletet tükröz – az a félreértés, ami az ősi Bábel-történetben. Bábel tornyának évezredekkel ezelőtt kelt története szerint az emberek azért emelték a tornyot, hogy elérjék az eget. Isten összezavarta az emberek addig egységes nyelvét, hogy megbüntesse őket nagyravágyásukért, és megakadályozza, hogy elérjék az ő égi lakhelyét. Az archaikus mesében a bosszúálló Isten képe lelhető fel, ami jól magyarázható a korai emberiségnek a természet erőivel vívott kemény harcával. Számukra a természet, a környezet ellenség volt, ami ellen küzdeni kellett. Ennek megfelelően az első Isten-képek is sokkal inkább Isten szemben-állását tükrözték, mint védelmező erejét. Hosszú időnek kellett eltelnie, amíg megjelent a mindenben segítő Isten eszméje. Ez azzal egy időben történt, amint az ember kezdett felülemelkedni a természetes környezetének akadályain. A megszelídített természetről való gondolkodás átalakította az Isten-képeket is, melyek megszelídültek, az emberek sokkal inkább a segítő kezdetét Istenben látni, mint a büntetőt. Gondoljunk itt például az Ótestamentum büntető, és az Újtestamentum megbocsátó Istenére:

„Ha mégis ellenemre jártok, és nem akartok reám hallgatni: hétszeres csapást borítok reátok a ti bűneitekért. (Mózes, III-26/21)”

„Minden bűn és káromlás megbocsáttatik az embereknek; de a Lélek káromlása nem bocsáttatik meg az embereknek. (Máté, 12/31)”

A múlt írott történeteinek fontos eseményeit általában nem értelmezték újra, így például a biblikus Isten-kép is változónak, „fejlődőnek” látszik: a bosszúálló Isten-alaktól a megbocsátóig. Ma már Istent öröktől fogva megbocsátónak gondolják az emberek, ezért át kell értelmezni a bábeli történetet is. Ha a legkevesebbet akarjuk változtatni rajta, akkor meg kell hagyni a történeteket, azaz Bábel égisztő tornyának építését és a nyelvek összezavarását Isten által. Egyetlen dolgon; Isten indokain és célján kell változtatni; azaz Isten nem büntet, és nem akadályokat gördít az emberek elé, épp ellenkezőleg; segít azzal, hogy megsokasítja a nyelveket, ezzel növelve az emberi gondolkodás és kommunikáció bonyolultságát. Mert a változatosság nem csak gyönyörködtet, de éltet is, pontosabban a bonyolultság az, ami a fejlődés feltétele, motorja.¹ Ez repít fel bennünket a csillagokig és még tovább.

Visszatérve George Steiner aggodalmaira; a nyelvek sokfélesége nem azért alakult ki, és maradt fenn, mert antiökonómikus, épp ellenkezőleg, ez a nyelvi gazdagság segítette az embereket a valóság egyre korrektebb modelljeinek kialakítására. A nyelvi bőség gazdagítja

¹Erről írtam „A változásokról és az evolúcióról” című cikkemben Kral Popper vélekedésével vitatkozva.

gondolatainkat, és így lehetőségeinket a világról alkotott képünk finomítására, ugyanakkor a gondolataink, érzéseink változatosságának, bonyolultságának növekedése visszahat a nyelvre, amellyel kommunikáljuk a belső világunkat és tapasztalatainkat a külvilágról. Természetesen George Steiner mindezt tudja, maga fogalmaz így könyvének előszavában:

„A Babel után a darwini analógián alapul: az organikusán fejlődött fajok hatalmas sokaságának párhuzamán.”

Számomra mégis zavaró, hogy túl gyakran hangsúlyozza a nyelvek közötti, sőt általában az emberek közötti fordítások nehézségeit. A nyelvek sokasága és a gondolkodási módok sokfélesége miatti fordítási kényszert *akadály*nak tekinti. Én ezt nem így látom két okból sem:

- Az *akadályok* – most általános értelemben tekintve a szó értelmét – mindig *bonyolultság növelők*, és mint ilyenek – a szó jelentésével ellentétben – *segítik a fejlődést*, és nem hátráltatják. (Természetesen csak a „megsemmisítő” akadályok kivételével igaz ez. Ahogy mondani szokták, ami nem öl meg, az megerősít.)
- Az *információ* – általam már többször megfogalmazott – definíciója szerint másolási, vagy másológási képesség. A nyelvi, vagy gondolati *fordítás* nem más, mint speciális másolási eljárás, tehát az *információ működésének alapvető formája*. És a *másolás tökéletlensége* –, mert soha sem lehet százszázalékosan pontos – szintén *bonyolultság növelő*, így a *fejlődést elősegítő* folyamat. (Természetesen itt is vannak kivételek, hiszen az alapvetően hibás másolás nem segíti a fejlődést. Most nem térek ki arra, hogy mit tekintek *alapvetően hibás* másolásnak. Ezt általánosan megfogalmazni nagyon nehéz.)

A bennem kialakult információ-értelmezés alapján nagyon fontos a nyelv szókincsének² és szerkezetének, logikájának³ megkülönböztetése. Az információ másológási képességénél fogva a tárgy szerkezetének átmásolását jelenti a képbe.⁴ Ilyen értelemben bizonyos szempontból lényegtelen a média⁵, ami a nyelvek esetében a szókincset, azaz általánosabban a nyelv építőköveit jelenti. Az információtartalmat tekintve tehát a nyelvnél is a nyelv szerkezeti elemei, az építőkövek kapcsolódási módja a lényeges. Mivel ezek a szerkezeti elemek az úgynevezett való világot tükrözik – tehát maguk is másolatok – ezért nagyon érdekes, hogy e tekintetben is milyen gazdagságot, eltéréseket mutatnak a nyelvek.

„Nincs olyan mércénk, amely szerint bármely emberi nyelvet magasabb rendűnek minősíthetnénk bármely másiknál, és kijelenthetnénk, hogy róla, hogy azért maradt fenn, mert alkalmasabb a világ érzékelésére, vagy jobban segíti a fizikai létezését.”⁶

Teljesen egyet értek a George Steiner fenti gondolatával. Bár elfogult vagyok a magyar nyelvvel szemben, és a magyar matematikusok, és fizikusok sikereit a nyelvből eredtettem, de ez nem jelenti azt, hogy más nyelvek is ne mutatnának hasonló erényeket. Az egyik nyelv erre alkalmasabb, a másik amarra; a nyelvek egyenértékűsége azt jelenti, hogy mindegyiknek van olyan sajátosága, amely csak rá jellemző, amellyel túlnő a többi nyelven. A fordítások teszik lehetővé, hogy ezek az egyedi elemek közkinccsé váljanak, tehát a sokféleséget egységbe kovácsolják.

Ha már a nyelvek sokféleségéről írok, feltétlenül szót kell ejteni a globalizációról is, mely a

² Ebbe beleérttem az egyes nyelveknél használatos szóképeket is, tehát általános értelemben a nyelvi építőköveket értem szókincs alatt.

³ Itt a nyelvi szintaxisnál sokkal többre gondolok: a nyelv mindenféle szerkezeti elemére, logikájára, elemeinek – a nyelvi építőköveknek – kapcsolódási módjára és összefüggési lehetőségeire.

⁴ Erről írtam már a „*Fülep Lajos kapcsán a tartalomról és a formáról*” című cikkben.

⁵ Ez természetesen nem teljesen igaz, hiszen az építőkövek gazdagsága, a média finomsága nagyon fontos jellemzője a nyelveknek.

⁶ George Steiner, *Babel után*

nyelvek világában is megjelenik. George Steiner erről így ír a „Bábel után” második kiadásának előszavában:

„Abban az időben, amikor a Bábel utánon dolgoztam, úgy látszott, hogy az angloamerikai eszperantó világhatalmának terjeszkedése természetes, és valószínűleg visszafordíthatatlan folyamat. Sok tekintetben ez így van ma is.

...

A kép egésze azonban, úgy látom, ma már nem olyan egyértelmű, mint annak idején volt. Mindenféle ádáz etnikai és regionális atavizmusok vannak feltámadóban.”⁷

A globalizáció nem csak a nyelvek világában, de bármely más összefüggésben is bonyolult, ellentmondásos folyamat. Amint a fény hol részecskeként, hol hullámként mutatkozik meg, épp úgy igaz az evolúcióra, hogy hol globalizációként, hol újabb és újabb elemekre való osztódásként jelenik meg. Ezt már részben érintettem „A változásokról és az evolúcióról” című írásomban, de teljes egészében nem fejtettem ki. Szeretnék majd erről részletesebben írni. Ezt a fejlődési folyamatot egyébként az információs változások egyik legalapvetőbb tulajdonságának tartom.

⁷ George Steiner, 1991.